

KS. SŁAWOMIR ZABRANIAK

POLACY W LUKSEMBURGU IMIGRACJA I DUSZPASTERSTWO W XX WIEKU

I. Z DZIEJÓW WIELKIEGO KSIĘSTWA LUKSEMBURG

W czasach nowożytnych ruch migracyjny jest jednym z najbardziej znamienych zjawisk ludzkiego życia. Nasilił się on szczególnie w XIX i XX w. Był konsekwencją przemian politycznych, gospodarczych i społecznych. Wśród narodów Europy Polacy opuszczający rodzinne ziemie zajmowali trzecie miejsce po Niemcach i Włochach. Po klęskach powstań narodowych, duża fala Polaków udała się do Europy Zachodniej, głównie do Francji. Pod koniec XIX i na początku XX w. „emigracja za chlebem” kierowała się głównie do państw z rozwiniętym przemysłem¹. Oblicza się, że w latach 1871-1939 ziemie polskie opuściło ok. 5 mln ludzi, w tym ok. 3,5 mln do wybuchu I wojny światowej, głównie Polaków, Ukraińców, Żydów i Niemców². Celem były przede wszystkim Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, Niemcy i Francja. Część emigrantów udawała się także do mniejszych państw, takich jak Belgia, Holandia czy Luksemburg³.

KS. DR SŁAWOMIR ZABRANIAK – asystent Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL; 20-950 Lublin, Al. Raclawickie 14, tel. 081 445-30-92; e-mail: instpol@kul.lublin.pl

¹ M. K i e ł c z o w s k a - Z a l e w s k a, A. B o n a s e w i c z, *Rozmieszczenie Polaków za granicą*, „Problemy Polonii Zagranicznej” 1(1960), s. 7; B. O l s z e w i c z, J. R e y c h m a n, *O zobrazowanie działalności Polaków na szerokim świecie*, „Problemy Polonii Zagranicznej” 1(1960), s. 20.

² A. N a d o l n y, *Polonia holenderska*, „Studia Polonijne” 1(1976), s. 109; *Wstęp*, w: *Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII-XX w.)*, red. A. Pilch, Warszawa 1984, s. 17.

³ H. J a n o w s k a, *Emigracja zarobkowa z Polski 1918-1939*, Warszawa 1981, s. 37-42; A. N a d o l n y, *Polonia w Luksemburgu (1918-1985)*, „Studia Polonijne” 8(1984), s. 93.

Luksemburg jest jednym z najmniejszych państw Europy. Jego powierzchnia liczy obecnie 2586 km². Swoich początków doszukują się Luksemburczycy w X w. W 963 r. hrabia Zygfryd nabył od opactwa Saint-Maximin w Trewirze zamek położony na skale górującej nad doliną rzeki Alzette, wymieniając go za ziemie w Feulen koło Echternach⁴.

W starożytności zamieszkiwały tutaj plemiona celtyckie podbite w 53 r. przed nar. Chr. przez rzymskie legiony. Przez następne pięć wieków tereny obecnego Luksemburga stanowiły część najpierw republiki, a potem cesarstwa rzymskiego. W V w. weszły w skład państwa Franków salickich. Za panowania króla Dagoberta I doszło do akcji chrystianizacyjnej obszarów nadmozelskich z ośrodków kościelnych Trewir i Metz. Duży wkład mają na tych terenach mnisi iroszkoccy i anglosascy. Święty Willibrord założył opactwo w Echternach, gdzie został pochowany w 739 r. Opactwo stało się słynnym miejscem kultu i ośrodkiem kultury. Po traktacie w Verdun w 843 r. nastąpił podział cesarstwa frankońskiego na trzy organizmy państwowe. Tereny Luksemburga dostały się pod panowanie Lotara, który zachował tytuł cesarski. Odtąd jego losy będą powiązane z Lotarynią. Od IX w. dziedzictwo Lotara było terenem spornym między Frankonią Zachodnią (Francją) a Frankonią Wschodnią (Germania, Niemcy). W 953 r. arcybiskup Kolonii, Brunon, brat króla niemieckiego Ottona I, późniejszego cesarza rzymskiego, został księciem Lotaryngii. Kilka lat później podzielił on swoje księstwo na Lotarynię Dolną i Lotarynię Górną. Ziemie dzisiejszego Luksemburga zostały podzielone. Granica przebiegała granicami diecezji Trewir i Liège. W Górnej Lotaryngii panował od 959 r. hrabia Fryderyk, brat Zygfryda, założyciela rodu luksemburskiego. Cztery lata później Zygfryd nabył zamek nad rzeką Alzette, wymieniając go za ziemie w Feulen koło Echternach. Odtąd zaczął się rozwój zamku i miasta powstałego u jego podnóży.

Córka Zygfryda, Kunegunda, wyszła za mąż za Henryka, księcia Bawarii, który w 1002 r. został królem niemieckim i cesarzem. Dzięki niemu brat Kunegundy, Henryk, został księciem Bawarii. Jego siostrzeniec, Fryderyk, w 1046 r. został księciem Lotaryngii. W 1047 r. ród luksemburski otrzymał także księstwo Karyntii. Od czasów Giselberta (1047-1059) zaczął się okres luksemburskiej ekspansji terytorialnej, a jego następcy zaczęli tytułować się hrabiami Luksemburga. W XII-XIII w. hrabstwo powiększyło swoje terytorium. Przyłączono wtedy m.in. markizant Arlon, hrabstwo Vianden, markizant

⁴ J. Ł a p t o s, *Historia Luksemburga*, w: *Historia małych krajów Europy*. Andora, Lichtenstein, Luksemburg, Malta, Monako, San Marino, red. J. Łaptos, Wrocław-Warszawa-Kraków 2002, s. 153.

Arrancy, seniorię Ambleve, Saint-Vith i d'Aywaile. W 1353 r. cesarz Karol Luksemburski podniósł je do rangi księstwa i oddał swemu przyrodniemu bratu Waławowi⁵.

W XIV i XV w. władcy Luksemburga piastowali godność króla Czech i cesarza rzymskiego, znani w historii jako dynastia luksemburska. Byli to: Jan Luksemburski, Karol, Waław II i Zygmunt Luksemburski.

W 1441 r. księstwo zostało sprzedane księżtom Burgundii przez Elżbietę Zgorzelecką, wnuczkę cesarza Karola, i zajęte przez wojska burgundzkie do 1443 r. Jednak dopiero w 1461 r. stany luksemburskie uznały księcia burgundzkiego Filipa Dobrego za księcia luksemburskiego. Po kilkudziesięciu latach, od 1477 r. księstwo weszło w skład posiadłości Habsburgów po małżeństwie Marii Burgundzkiej z Maksymilianem Austriackim. Ich syn, Filip Piękny, poślubił w 1496 r. infantkę Joannę, córkę Izabeli Kastylijskiej i Ferdynanda Aragońskiego, władców Hiszpanii. Od 1500 r. tytuł księcia luksemburskiego nosił Karol, późniejszy władca Hiszpanii i cesarz rzymski. Za jego czasów nastąpiła integracja Luksemburga z Niderlandami, które uznano przez sejm w Augsburgu w 1548 r. za integralną część Rzeszy. Od 1555 r. władzę przejął król hiszpański Filip II, syn Karola. Księstwo luksemburskie stało się częścią posiadłości hiszpańskiej linii Habsburgów. Jego losy ściśle złączyły się z losami Niderlandów⁶.

W czasie wojen religijnych w Niderlandach Luksemburg był ostoją katolicyzmu i oparciem dla namiestników hiszpańskich. Po pokoju pirenejskim (1659) część południowego Luksemburga przypadła Francji. W latach 1684-1815 kilkakrotnie zmieniał przynależność państwową, stając się areną wyniszczających wojen. Księstwo było częścią Francji, Hiszpanii lub Cesarstwa Niemieckiego, rządzonego przez austriackich Habsburgów⁷. Po kongresie wiedeńskim (1814-1815) z Luksemburga utworzono niezależne księstwo pozostające w unii personalnej z Holandią do 1890 r. Należał on do Związku Niemieckiego utworzonego po kongresie wiedeńskim, rozwiązanego po klęsce Austrii w wojnie z Prusami w 1866 r. W 1830 r. Luksemburczycy wzięli udział w rewolucji belgijskiej, co stało się przyczyną sporu między Belgią a Holandią o terytorium Luksemburga. Zakończył się on w 1839 r. podziałem Księstwa. Do Belgii przyłączono jego walońską część. W 1867 r. uznano pełną niepodległość i neutralność Luksemburga, a rok później przyjęto konstytucję. W 1890 r. tron objął książę Nassau, Adolf. Stolicą państwa jest Luksemburg.

⁵ Tamże, s. 156-169.

⁶ Tamże, s. 173-177, 181-182.

⁷ Tamże, s. 186-190, 194-196.

W czasie I wojny światowej Księstwo było okupowane przez Niemców. W 1920 r. Luksemburg przystąpił do Ligi Narodów. 25 lipca 1922 r. podpisano układ w sprawie unii ekonomicznej z Belgią. Podczas II wojny światowej był okupowany przez Niemców i anektowany w 1942 r. Po wyzwoleniu władze Luksemburga zawarły w 1948 r. unię celną, a od 1960 r. unię gospodarczą z Belgią i Holandią, tworząc tzw. Benelux. Wielkie Księstwo Luksemburg jest członkiem wielu europejskich organizacji integracyjnych (np. Europejska Wspólnota Węgla i Stali). Od 1949 r. jest członkiem Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), a od 1993 r. Unii Europejskiej.

Luksemburg jest monarchią konstytucyjną. Głową państwa jest obecnie wielki książę Henryk. W Parlamencie zasiada sześćdziesięciu deputowanych z różnych partii politycznych. Wiodącymi są CSV (Chrześcijańscy Demokraci) i LSAP (Socjaliści)⁸.

Współczesny Luksemburg leży w zachodniej Europie, w obrębie dwóch krain geograficznych. Na północy jest to część Ardenów Belgijskich zwana Oesling i części Wyżyny Lotaryńskiej zwanej Gutland. Jego powierzchnia jest wyżynna, poprzecinana dolinami rzek: Sure, Our, Clervé, Wark, Witz, Mozela i Alzette. Na północy niskie zalesione pasmo Ardenów osiąga do 562 m n.p.m. ze szczytem Buurgplatz. Rolnictwo bardziej rozwinięto w tym rejonie, m.in. dzięki produkcji nawozów sztucznych, ubocznego produktu wytopu stali. Południe kraju, zwane Gutland, ma żyzniejsze gleby i łagodniejszy klimat. W południowej części tej krainy występują złoża rud żelaza. Ich eksploatacja zdecydowała o ekonomicznej pozycji Luksemburga. Klimat jest umiarkowany ciepły, morski. Średnia temperatura wynosi latem ok. 15° C, a zimą minus 1,7° C. Gleby są w większości brunatne, a w górach występują rędziny węglanowe. Lasy pokrywają ok. 34% powierzchni. W większości są to lasy dębowe, dębowo-grabowe, bukowe i mieszane⁹.

Od XVII w. Luksemburg stał się znanym eksporterem stali, wytapianej zwłaszcza w okolicach Vianden. Stal była głównym źródłem dochodów Księstwa. Od czasów austriackiego Karola VI (1714-1740) upowszechniła się uprawa ziemniaków¹⁰. Pod koniec XIX w. nastąpił szybki rozwój przemysłu, głównie hutnictwa i kopalnictwa żelaza. Od 1870 r. napływał międzynarodowy kapitał i następowała szybka industrializacja wzdłuż rzeki Alzette. Sprzyjała temu także rozbudowa sieci kolejowej, której eksploatacja należała do

⁸ Luksemburg, w: *Leksykon państw świata '94/95*, Warszawa 1994, s. 283.

⁹ *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t. III, Warszawa 1996, s. 823; Ł a p t o s, *Historia Luksemburga*, s. 154-155.

¹⁰ Ł a p t o s, *Historia Luksemburga*, s. 187, 195.

niemieckiej spółki Reichsbahn, i przynależność do Związku Celnego Rzeszy. Centrum przemysłowym stało się miasto Esch-sur-Alzette. Luksemburg szybko stał się jedną z największych potęg przemysłowych ówczesnego świata. Po I wojnie światowej nastąpiło rozwiązanie więzów gospodarczych z Rzeszą i doszło do unii ekonomicznej z Belgią w 1922 r. Po II wojnie światowej nastąpił dalszy rozwój gospodarczy w wyniku powstania Beneluxu i Unii Europejskiej. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w Luksemburgu rozpoczęło działalność kilkadziesiąt firm, głównie amerykańskich. W następnych latach pojawiły się firmy japońskie. Dziś Wielkie Księstwo Luksemburg jest jednym z głównych ośrodków finansowych świata¹¹.

Z krajów tzw. Beneluxu najmniejszy jest Luksemburg, ale jest jednym z najludniejszych państw Europy. Na obszarze 2586 km² mieszkało w 2004 r. 451,6 tys., czyli 157 osób na km². Cudzoziemcy stanowią ok. 38% mieszkańców, czyli 174,2 tys. Najwięcej jest Portugalczyków (ok. 10%), Włochów (ok. 5%), Francuzów (ok. 3%) i Belgów (ok. 3%). Resztę stanowią cudzoziemcy z innych krajów. Pracowali i pracują głównie w hutnictwie i w górnictwie. Pojawili się w większej liczbie w drugiej połowie XIX w. wraz z rozwojem przemysłu. Na początku XX w. prawie dwie trzecie robotników pracujących w przemyśle luksemburskim było cudzoziemcami. W 1990 r. ok. 67% ludności zawodowo czynnej pracowało w usługach¹².

II. Z DZIEJÓW POLSKICH EMIGRANTÓW

W historię Luksemburga wpisują się wśród licznych cudzoziemców także Polacy. Imigracja ludności polskiej do tego kraju zaczęła się przed I wojną światową. Jej przedstawiciele pochodzili z terenów zaboru austriackiego i pruskiego, głównie z Poznańskiego. Znajdowali pracę jako robotnicy przemysłowi w kopalniach, hutach żelaza i w przemyśle metalowym¹³.

Większa grupa Polaków pojawiła się w tym kraju po zakończeniu I wojny światowej. Na mocy artykułu 91 traktatu wersalskiego Polacy zamieszkujący w Niemczech, którzy przyjęli polskie obywatelstwo, musieli je opuścić do

¹¹ Tamże, s. 206-207, 228-230.

¹² Ł a p t o s, *Historia Luksemburga*, s. 154-155, 206; *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, t. III, s. 824.

¹³ W. E d e r, *Polonia w krajach Beneluxu – Luksemburg*, w: *Polonia w Europie*, red. B. Szydłowska-Cegłowa, Poznań 1992, s. 516; B. K o ł o d z i e j, *Opieka duszpasterska nad wychodźcami polskimi do roku 1939*, Poznań 2003, s. 336.

1 sierpnia 1925 r. Wielu z nich udało się wtedy do Luksemburga. Nazywano ich Westfalczykami lub Westfalakami, gdyż pracowali wcześniej w ośrodkach przemysłowych Westfalii¹⁴. Pewna liczba Polaków przybyła także z terenów Francji i Belgii. Przyjmuje się szacunkowo, że w latach dwudziestych osiedliło się w Luksemburgu ok. 5000 naszych rodaków, z których część potem wyemigrowała. W 1927 r. na terenie tego kraju przebywało ok. 2500 osób¹⁵. Według obliczeń ks. Hilarego Majkowskiego, pierwszego rektora Polskiej Misji Katolickiej w Luksemburgu, pod koniec 1930 r. miało przebywać tam ok. 6500 obywateli polskich. Katolików było ok. 5000, żydów 1500 i protestantów polskiego pochodzenia ok. 50 osób. Większość z nich opuściła Luksemburg w wyniku światowego kryzysu gospodarczego. Według danych z 1934 r. na terenie Księstwa przebywało ok. 400 osób¹⁶. W następnym roku szacowano, że przebywało tylko 150 wykwalifikowanych robotników Polaków z rodzinami¹⁷. Według niektórych autorów w 1936 r. przebywało w Luksemburgu ok. 3000 Polaków, głównie górników i robotników, przelotnie związanych z tym krajem¹⁸.

W latach 1930-1938 do Luksemburga wyjechały z Polski 1384 osoby, z których wróciło 274. Część z nich dołączyła do rodzin tam przebywających, większość do pracy sezonowej w ramach tzw. kontraktów. Najwięcej osób wyjechało do pracy w rolnictwie w latach 1937-1938, głównie mężczyzn. W rolnictwie pracowało w 1937 r. ok. 1200 Polaków, pochodzących głównie z Poznańskiego¹⁹. Większość z tych ludzi była wyznania rzymskokatolickiego. Przed wybuchem II wojny światowej mogło przebywać w Luksemburgu ok. 4000-5000 obywateli polskich. Największe skupiska polskich robotników znajdowały się w południowej części Księstwa z rozwiniętym przemysłem, głównie w Esch-sur-Alzette i okolicy. Byli zatrudnieni w przemyśle hutniczym, górnictwie, przemyśle budowlanym i chemicznym. Część pracowała w północnych rolniczych regionach²⁰.

¹⁴ N a d o l n y, *Polonia*, s. 94; E d e r, *Polonia w krajach Beneluksu – Luksemburg*, s. 516; W. S o b i s i a k, *Kultura rodzima Polonii zachodnioeuropejskiej*, Poznań 1983, s. 35.

¹⁵ W. E d e r, *Z dziejów wychodźstwa polskiego do Luksemburga*, „Przegląd Polonijny” 14(1988), z. 4, s. 85; E d e r, *Polonia w krajach Beneluksu – Luksemburg*, s. 516.

¹⁶ Wystawa „Polska i Polacy w świecie”. Przewodnik i pamiętnik. Warszawa Sierpień 1934, s. 65.

¹⁷ F. L o e s c h, *Emigracja polska w Wielkim Księstwie Luksemburskim*, „Polacy Zagranicą” 8(1937), nr 11, s. 34; N a d o l n y, *Polonia*, s. 95.

¹⁸ K. G r u d z i ń s k i, *Polacy na szerokim świecie*, Warszawa 1936, s. 28.

¹⁹ L o e s c h, *Emigracja polska*, 35.

²⁰ B. W i e r z b i a ń s k i, *Polacy w świecie*, Londyn 1946, s. 72; N a d o l n y, *Polonia*, s. 96; E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 84-85; E d e r, *Polonia w krajach Beneluksu – Luksemburg*, s. 518; K o ł o d z i e j, *Opieka duszpasterska*, s. 335. Autor podaje liczbę 3750 osób w 1939 r.

Po wybuchu II wojny światowej i okupacji Luksemburga przez hitlerowców część Polaków opuściła ten kraj. Według niemieckich danych z 15 grudnia 1940 r. było tam 1023 Polaków i 135 polskich Żydów. Na przełomie 1941/42 było jeszcze 779 Polaków. Żydów wywieziono w 1942 r. do obozów zagłady²¹. Po zakończeniu wojny na terenie Księstwa przebywało ok. 2000-3000 osób, z których część była wychodźcami wojennymi zwanymi dipisami²². W latach 1945-1946 w ramach repatriacji część wróciła do Polski, a część wyemigrowała do Kanady, Stanów Zjednoczonych, Anglii, Australii i innych krajów. Według danych IRO (Międzynarodowej Organizacji Uchodźców) w Luksemburgu od 1 lipca 1947 do 31 grudnia 1951 r. osiedliło się tylko 77 polskich dipisów²³. W 1947 r. 1314 osób zamieszkujących ten kraj posiadało obywatelstwo polskie, w tym 716 mężczyzn i 598 kobiet²⁴. W Luksemburgu w 1950 r. przebywało ok. 1500 osób²⁵. Podobną liczbę podawano w połowie lat pięćdziesiątych²⁶. W 1966 r. około 1000-1500 Polaków mieszkało w około 166 miejscowościach tego kraju²⁷. W 1970 r. 498 osób posiadało obywatelstwo polskie i 180 osób pochodzenia polskiego miało obywatelstwo luksemburskie²⁸. W marcu 1981 r. było 344 Polaków według danych policyjnych Luksemburga. Niewielka grupa Polaków przybyła po wydarzeniach z lat 1980-1981. Największe ich skupiska w latach osiemdziesiątych znajdowały się w stolicy Księstwa, w Luksemburgu, i w okręgach: Bettembourg, Bofferdange, Differdange, Diekirch, Esch-sur-Alzette, Ettelbruck, Grevenmacher, Pétange, Redange i Rumelange²⁹. Pod koniec lat osiemdziesiątych Polonia liczyła ok. 1000 osób zamieszkujących przede wszystkim w Luksemburgu i okolicach oraz w okręgach Diekirch i Greven-

²¹ N a d o l n y, *Polonia*, s. 107-108.

²² K. K e r s t e n, *Repatriacja ludności polskiej po II wojnie światowej (Studium historyczne)*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1974, s. 62. Według danych Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej rządu emigracyjnego z drugiej połowy 1944 r. na terenie Luksemburga przebywało 2000 Polaków; W i e r z b i a ń s k i, *Polacy w świecie*, s. 234.

²³ K e r s t e n, *Repatriacja ludności polskiej*, s. 250.

²⁴ K i e ł c z o w s k a - Z a l e w s k a, B o n a s e w i c z, *Rozmieszczenie Polaków*, s. 9.

²⁵ *Rocznik Polonii 1950*, Londyn 1950, s. 100.

²⁶ *Rocznik Polonii 1956/57*, Londyn 1957, s. 112.

²⁷ J. A d a m c z y k, *Luksemburg. Mówi duszpasterz polski w Luksemburgu*, w: *Panorama emigracji polskiej*, Kalendarz „Naszej Rodziny” [Rzym 1968], s. 88-89.

²⁸ J. B y c z k o w s k i, *Polonia w Europie*, Opole 1990, s. 237.

²⁹ W. S o b i s i a k, *Kultura rodzima Polonii zachodnioeuropejskiej*, Poznań 1983, s. 34; N a d o l n y, *Polonia*, s. 109-110.

macher³⁰. W połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. liczbę Polaków osiedlonych w tym kraju szacowano na ok. 1200 osób rozproszonych na terenie Księstwa. Największe ich skupiska były w Luksemburgu i w Esch-sur-Alzette³¹. W 2003 r. Polonię luksemburską szacowano na niecałe 2000 osób. Swoją działalność skupiali wokół Polskiej Misji Katolickiej, Towarzystwa Przyjaciół Kultury Polskiej i Związku Polaków im. F. Chopina³².

Opiekę nad Polakami w imieniu Państwa Polskiego sprawowali konsulowie honorowi. Byli oni obywatelami Luksemburga, znanymi z sympatii propolskich. Pierwszym konsulem był Ferdynand Loesch. W latach dziewięćdziesiątych XX w. wiele czasu poświęcał Polakom w Luksemburgu Alex Jacquemart³³. Od 2005 r. konsulem honorowym Rzeczypospolitej Polskiej jest Tom Krieps³⁴.

III. DUSZPASTERZE I DUSZPASTERSTWO

Duszpasterz polonijny pełnił różnorodne funkcje w społeczności wychodźców. Podstawową była opieka duchowa nad rodakami. Zabiegał o ugruntowanie różnych form kultu eucharystycznego, propagował treści religijne, dbał o pogłębienie zasad moralnych. Do obowiązków duszpasterza polonijnego należało odprawianie nabożeństw, spowiadanie, katechizacja dzieci, odwiedzanie polskich rodzin, szczególnie w okresie Bożego Narodzenia i Wielkanocy. Zajmował się także działalnością pozareligijną. Zabiegał o zaspokojenie potrzeb o charakterze społecznym, towarzyskim, kulturalno-oświatowym, estetycznym itd. Księża pełnili funkcję patronów różnych organizacji polonijnych, kierowali ich pracami. Byli doradcami i powiernikami, tłumaczami, nauczycielami języka polskiego, adwokatami. Pośredniczyli w kontaktach z polskimi placówkami konsularnymi i z władzami państwowymi oraz kościelnymi danego kraju³⁵.

Istotną rolę odgrywał język polski, używany w liturgii, katechezie i zwykłych kontaktach towarzyskich. Ich uczestnik mógł poczuć się Polakiem lub obywatelem danego państwa, ale polskiego pochodzenia i pogłębiać polskie

³⁰ B y c z k o w s k i, *Polonia w Europie*, s. 237.

³¹ E. B., *Luksemburg*, „Forum Polonijne” 1995, nr 5, s. 19.

³² G. W., *W Holandii i Luksemburgu*, „Forum Polonijne” 2003, nr 3, s. 17.

³³ E. B., *Luksemburg*, „Forum Polonijne” 1995, nr 5, s. 19.

³⁴ www.homepage.internet.lu/traductions_pl_fr/poloniawLuksemburgu.htm z 17 VIII 2005 r.

³⁵ R. M o s k w a, *Polscy duszpasterze w Belgii*, „Polacy Zagranicą” 8(1937), nr 11, s. 22; K. M. K u l a, *Charakter życia religijnego Polonii a status prawny polonijnych instytucji religijnych we Francji*, „Przegląd Polonijny” 13(1987), z. 1, s. 50.

dziedzictwo duchowe na Obczyźnie³⁶. Podobną rolę odgrywał polski duszpasterz w Luksemburgu.

Teren Luksemburga podlegał prawnie Polskiej Misji Katolickiej w Belgii, założonej przez prymasa Polski, ks. kard. Edmunda Dalbora w styczniu 1926 r. Zorganizowanie opieki duszpasterskiej nad Polakami w całej Belgii powierzył on ks. dr. T. Kotowskiemu, byłemu dziekanowi polskiemu we Francji południowo-wschodniej. Jednak w pierwszych latach działalności nie była ona w stanie zapewnić opieki duszpasterskiej katolikom polskim. W 1928 r. dorywczo pracował w Luksemburgu ks. T. Ziółkowski, duszpasterz w Hayange, wysłany przez rektora Polskiej Misji Katolickiej we Francji, ks. Wilhelma Szymbora CM. Dojeżdżał on raz w miesiącu do Esch-sur-Alzette. O pilnej potrzebie zajęcia się polskimi katolikami w Luksemburgu pisał do ks. prymasa A. Hlonda 28 listopada 1929 r. ks. Władysław Kudłacik. 2 sierpnia 1928 r. objął funkcję rektora PMK w Belgii. Wcześniej pracował w PMK we Francji. Przestrzegał przed agitacją komunistów usuniętych z Francji i Belgii, a chroniących się w tym kraju³⁷.

W marcu 1930 r. działał w Luksemburgu ks. dr Aleksander Kubik, proboszcz z Konojad w Poznańskim. Celem jego podróży było umożliwienie Polakom odbycia spowiedzi wielkanocnej. Pracował głównie w Esch i w okręgu przemysłowym. Zapoczątkował także katolicki ruch robotniczy, zakładając Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich³⁸.

Jego pobyt ujawnił pilną potrzebę ustanowienia Polskiej Misji Katolickiej w Luksemburgu. Prymas Polski, kard. August Hlond powołał ją do istnienia w tym samym roku. Dekretem z 17 kwietnia 1930 r. w porozumieniu z PMK w Paryżu mianował pierwszym rektorem ks. Hilarego Majkowskiego³⁹ z die-

³⁶ E. S z y m a n e k, *Język polski w duszpasterstwie polonijnym*, w: *Oświata polskojęzyczna za granicą. Stan obecny i perspektywy rozwoju. Materiały z I Forum Oświaty Polonijnej*, red. J. Mazur, Warszawa 1997, s. 422.

³⁷ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie [dalej cyt.: AAG], Archiwum Prymasa Polski [dalej cyt.: APP], Akta Protektora Wychodźstwa Polskiego [dalej cyt.: APWP], Belgia – Generalia, Dział II, vol. I/44a, Rektor PMK w Belgii ks. Władysław Kudłacik, Do Prześwietnej Kurii Prymasowskiej z dnia 28 listopada 1929.

³⁸ K o ł o d z i e j, *Opieka duszpasterska*, s. 335; N a d o l n y, *Polonia*, s. 106.

³⁹ *Elenchus cleri dioecesis seinensis seu augustoviensis 1914-1924; Elenchus cleri dioecesis łomżensis 1926-1934*; Archiwum Akt Nowych, MWRiOP, sygn. 439, *Opieka duszpasterska nad Polakami za granicą 1919-1938*, s. 90. Hilary Majkowski urodził się 20 czerwca 1895 r. w rodzinie drobnej szlachty na terenie diecezji sejneńskiej. Ukończył gimnazjum w Łomży. Święcenia kapłańskie otrzymał 20 stycznia 1919 r. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Był wikariuszem w Augustowie (1920) i Wiźnie (1921). Od września 1923 r. został prefektem w Kolnie i pomagał w parafii. W lipcu 1924 r. został mianowany proboszczem w Kapicach.

cezji łomżyńskiej, dotychczasowego duszpasterza w Metz. Zamieszkał w Esch-sur-Alzette przy kościele św. Józefa, dokąd przybył 15 września 1930 r. Swoją działalność PMK rozpoczęła oficjalnie w Luksemburgu 22 września 1930 r. Ksiądz H. Majkowski pracę duszpasterską rozpoczął od wizyt domowych w celu zapoznania się z warunkami życia i liczebnością poszczególnych grup polskich robotników⁴⁰.

Założenie Misji było możliwe dzięki subsydiom. Kwotę 1000 franków belgijskich miesięcznie przyznało zjednoczenie przedsiębiorstw luksemburskich, zaś kolejne 500 franków miesięcznie Urząd Emigracyjny w Polsce. Rząd Luksemburga wsparł Misję dotacją w wysokości 5000 franków rocznie. Narastający kryzys gospodarczy doprowadził do wycofania się przedsiębiorców luksemburskich i polskiego rządu z obietnic subsydiowania Misji oraz do zwolnień polskich robotników z zakładów pracy. W kwietniu i maju 1931 r. liczebność Polaków drastycznie spadła. Wszystkie te trudności skłoniły ks. H. Majkowskiego do złożenia rezygnacji. Z dniem 1 czerwca 1931 r. opuścił granice Księstwa. Z posługą duszpasterską zaczął wtedy dojeżdżać do Esch-sur-Alzette ks. Kazimierz Kwaśny⁴¹ z położonego we Francji Audun-le-Tiche. Taka sytuacja trwała aż do wybuchu II wojny światowej⁴².

Rok później był proboszczem w Kuziach. 8 marca 1926 r. wyjechał do Francji, by podjąć pracę wśród Polonii. Duszpasterzował m.in. Sallaumines i Metz. 17 kwietnia 1930 r. został mianowany rektorem Polskiej Misji Katolickiej w Luksemburgu. Pracował do 1 czerwca 1931 r. i wyjechał z Księstwa. Wrócił do Polski w 1932 r. Został początkowo substytutem w Kapicach i po kilku miesiącach proboszczem w parafii Chlebiotki. 1 czerwca 1934 r. inkardynował się do archidiecezji warszawskiej. Zmarł w 1963 r.

⁴⁰ K o ł o d z i e j, *Opieka duszpasterska*, s. 336; N a d o l n y, *Polonia*, s. 106.

⁴¹ *Śp. Ks. inf. Kazimierz Kwaśny*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 39(1988), nr 1, s. 152-155; K. D o p i e r a ł a, *Kwaśny Kazimierz*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, red. K. Dopierała, t. III: K-O, Toruń 2004, s. 104. Kazimierz Kwaśny urodził się w Dukli 16 stycznia 1900 r. W 1917 r. ukończył gimnazjum w Jaśle. Był żołnierzem armii austriackiej i legionistą. Podczas służby wojskowej rozpoczął studia filozoficzno-teologiczne. Święcenia kapłańskie otrzymał 23 maja 1923 r. w Przemyślu. W latach 1923-1939 był wikariuszem w Przeworsku, a potem organizatorem i administratorem parafii w Jastkowicach. Pod koniec 1929 r. wyjechał z grupą emigrantów do Antwerpii. W czerwcu 1930 r. objął placówkę we Wschodniej Francji, Audun-le-Tiche. Zasłynął jako kapłan wrażliwy na los rodaków, dobry kaznodzieja, opiekun szkół polskich, autor publikacji w „Polaku we Francji” i prelegent. W czasie II wojny światowej został wysiedlony z parafianami do Loudun (Vienne). Tam duszpasterzował dla Polaków i Francuzów. W 1945 r. wrócił do Audun-le-Tiche i został dziekanem Wschodniej Francji. W 1947 r. kard. A. Hlond mianował go rektorem Polskiej Misji Katolickiej we Francji po ks. dr. Franciszku Cegiełce, więźniu obozu koncentracyjnego w Dachau. W nowych, powojennych warunkach, bez subwencji z Ojczyzny zaczął organizować działalność Misji. Ciężar jej utrzymania spadł na barki polskiej emigracji we Francji. Założył Kongres Polonii Francuskiej, Polskie Zjednoczenie Katolickie, skupiające prawie wszystkie organizacje i stowarzyszenia

Po II wojnie światowej sytuacja polskiego duszpasterstwa w Luksemburgu przedstawia się lepiej niż w poprzednim okresie. Z niewielką przerwą w latach 1947-1948 Polacy mieli swego duszpasterza. Organizacyjnie duszpasterstwo w Luksemburgu należy do Polskiej Misji Katolickiej w Belgii, którą od 1947 r. kierują ojcowie oblaci.

Od 1 kwietnia 1945 r. do 23 września 1947 r. duszpasterzem był werbista, ks. Władysław Kotowski, były kapelan I Dywizji Pancerniej gen. S. Maczka. Przybył do Luksemburga z Holandii, odpowiadając na apel ks. Jacka Przygody, rektora PMK w Belgii⁴³. Posługą duszpasterską otoczył trzy obozy dla wysiedlonych, wśród których było wielu Polaków. Organizował nabożeństwa polskie i uczył śpiewu. W każdą niedzielę wygłaszał po polsku konferencje religijne w Radio Luksemburg, ubogacane śpiewem polskiego chóru. Założył harcerstwo, chór, kółko teatralne i dwie szkółki. Dzięki jego wysiłkom Polacy zamieszkujący w Luksemburgu brali żywy udział w luksemburskich pielgrzymkach jako samodzielna grupa⁴⁴. Po jego wyjeździe do Polski przez kilka miesięcy Polacy byli pozbawieni duszpasterza.

Od kwietnia 1948 r. pracę duszpasterską wśród Polonii w Luksemburgu podjęli dorywczo oblaci z PMK w Belgii. Stało się to na mocy porozumienia zawartego między kard. Augustem Hlondem, prymasem Polski, i Radą Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w grudniu 1947 r. Prymas powierzył oblatom Polską Misję Katolicką w Belgii, która objęła także Luksemburg⁴⁵. Pierwszym oblatem, który został skierowany do pracy wśród Polonii luksemburskiej, był ks. Augustyn Müller⁴⁶. Pracował do grudnia

we Francji. Został uhonorowany godnością kanonika kapituły katedry przemyskiej, prałata i protonotariusza (infułata) Jego Świątobliwości i francuskim odznaczeniem Ordre de la Santé Publique. W 1972 r. z powodów zdrowotnych przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Paryżu. Kilka tygodni przed śmiercią został sparaliżowany i przewieziony do szpitala, gdzie zmarł 23 listopada 1987 r. Uroczystości pogrzebowe odbyły się 1 grudnia 1987 r. w polskim kościele w Paryżu. Został pochowany na cmentarzu Montmorency pod Paryżem.

⁴² N a d o l n y, *Polonia*, s. 106-107.

⁴³ Tamże, s. 113; J. P i e l o r z, *Ks. Jacek Przygoda, rektor PMK w Beneluksie w latach 1942-1947*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 50(1999), nr 3, s. 402.

⁴⁴ W. K o t o w s k i, *Wśród Polonii Luksemburskiej*, w: *Jubileuszowy kalendarz Słowa Bożego na rok 1949*, Górna Grupa [1949], s. 61; *Wojenna tułaczka*, w: *50 lat werbistów w Polsce (Zgromadzenie Słowa Bożego)*, Pieniężno 1973, s. 75-76.

⁴⁵ L. G ł o w a c k i, *Duszpasterstwo polonijne Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej*, w: *Działalność męskich zgromadzeń zakonnych wśród Polonii*, red. J. Bakalarz i in., Lublin 1982, s. 525.

⁴⁶ J. P i e l o r z, *Śp. Augustyn Müller OMI (1909-1992)*, „Niepokalana L’Immaculée” 38(1992), nr 6, s. 178-179; „Biuletyn Parafialny”, Charleroi 1989, nr 9-10; J. P i e l o r z, *Śp. Augustyn Müller OMI*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 43(1992), nr 3, s. 387-388. Augus-

1952 r. Od 12 grudnia 1952 r. duszpasterzował ks. Józef Thiel, Francuz znający język polski. Pod koniec lat pięćdziesiątych i w następnych pomagał w duszpasterstwie redemptorysta, ks. dr Józef Grochot⁴⁷. Był on wykładow-

tyń Müller urodził się 3 sierpnia 1909 r. w Szaleju Śląskim w wielodzietnej rodzinie. W wieku 14 lat wstąpił do Małego Seminarium Duchownego oo. Oblatów w Lublińcu, do którego uczęszczał w latach 1923-1929. Potem rozpoczął nowicjat w Markowicach i 15 sierpnia 1930 r. złożył pierwsze śluby zakonne. W latach 1930-1932 odbył studia filozoficzne w Krobi i Obrze. Potem został wysłany na studia teologiczne (1932-1936) do Francji do seminarium oblackiego Notre Dame de Lumières. Świecenia kapłańskie otrzymał 30 czerwca 1935 r. z rąk biskupa Avignon. W maju 1936 r. wrócił do Polski i został mianowany wykładowcą języka francuskiego w Małym Seminarium w Lublińcu. Pracował tam do wybuchu II wojny światowej. Musiał opuścić Lubliniec i 28 stycznia 1940 r. wraz z wielu seminarzystami oblackimi wyjechał do Włoch. Wkrótce potem udali się do Francji (31 maja 1940), gdyż groziło im aresztowanie ze strony faszystowskich władz włoskich. 5 sierpnia został skierowany do szkoły w Saint-Foy-lez-Lyon. Na własną prośbę otrzymał pozwolenie na zajęcie się Polakami w rejonie Carmaux koło Tuluzy, gdzie przebywał w latach 1941-1946. Potem duszpasterzował w Abbaye-de-Cendras (1946-1948). Następnie został przydzielony do duszpasterstwa polskiego w Wielkim Księstwie Luksemburg jako członek nowo powstałej wiceprowincji polskiej we Francji i Beneluksie. Pracował tam od 8 kwietnia 1948 do 3 grudnia 1952 r. Następnie pracował wśród górników polskich w rejonie Hautrage-Etat w Belgii przez trzy lata, do 6 lipca 1955 r. Przez następne dwa lata (6 lipca 1955 - 1 sierpnia 1957) był mistrzem nowicjuszy w La Ferté sous Jouarre. Po zamknięciu nowicjatu wrócił do Belgii i został mianowany 1 sierpnia 1957 r. duszpasterzem polskim w Charleroi. Pozostał tam aż do śmierci 2 kwietnia 1992 r. Pod koniec życia przeszedł na emeryturę. Przez wiele lat był kierownikiem Stowarzyszenia Misyjnego Maryi Niepokalanej, przez 10 lat – kapłanem naczelnym Bractwa Żywego Różańca w Belgii. Od 1981 r. prowadził kasę chorych dla księży i sióstr. Pośredniczył w prenumeracie czasopism „Głosu Katolickiego” i „Niepokalanej”. Zmarł 2 kwietnia 1992 r. w Charleroi. Pogrzeb odbył się 8 kwietnia w kościele Saint Antoine w Charleroi, a ciało złożono w grobowcu oo. oblatów w Vaudricourt we Francji.

⁴⁷ W. Z d u n e k CSsR, *Śp. o. prof. dr Józef Grochot CSsR*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 45(1994), nr 2, s. 289-293. Józef Grochot urodził się 9 lipca 1915 r. w Podłężu (parafia Niepołomice). Uczył się w Niższym Seminarium w Toruniu, potem odbył nowicjat w domu zakonnym redemptorystów w Mościskach. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w Wyższym Seminarium Duchownym w Tuchowie. Świecenia kapłańskie przyjął 25 czerwca 1939 r. z rąk bpa Edwarda Komara w katedrze w Tarnowie. Wybuch II wojny zastał go w Mościskach. 17 września 1939 r. udał się do Rumunii, a stamtąd do Rzymu. Pod zmienionym nazwiskiem przybył do Cortony, kontynuując studia i podejmując wykłady z filozofii w seminarium. W 1944 r. zgłosił się do wojska polskiego jako kapelan. Pełnił swoją posługę w 8. Pułku Artylerii Lekkiej Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, a potem w Egipcie przy 14. Wielkopolskiej Brygadzie Pancerniej z przydziałem do 10. Pułku Żółtych Huzarów. Po zakończeniu wojny wyjechał do Anglii, gdzie był kapłanem przy obozach dipisów w Petworth I i Petworth II w Sussex i jednocześnie prefektem w męskim gimnazjum Mikołaja Kopernika dla żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych. W 1947 r. udał się do Rzymu na studia specjalistyczne. W 1950 r. został doktorem filozofii w uniwersytecie papieskim Angelicum. W 1951 r. został wykładowcą filozofii w Instytucie Teologicznym w Lille i podjął studia z socjologii. 31 lipca 1953 r. mianowano go wykładowcą w Seminarium Duchownym w Echternach w Luksemburgu, a po-

cą filozofii w seminarium w Echternach. Działał także jako rekolekcjonista, kaznodzieja i kapelan Związku Chrześcijańskich Robotników Polskich⁴⁸. W czasie uroczystości milenijnych, w których uczestniczyło ok. 750 Polaków, obchodzonych w katedrze luksemburskiej 11 grudnia 1966 r., biskup Luksemburga Leon Lommel ogłosił nominację ks. Józefa Adamczyka OMI na nowego stałego duszpasterza Polaków⁴⁹. W 1970 r. obsługiwał on 9 punktów

tem także w Strasburgu. W 1955 r. został powołany przez bpa Józefa Gawlinę do komisji przygotowującej programy religijne dla Radia Wolna Europa i współpracy w wydawaniu biuletynu „Rodak”. W 1957 r. został mianowany kapelanem Sekcji Polskich Syndykatów Chrześcijańskich w Luksemburgu. Aktywnie włączał się w działalność duszpasterską wśród Polonii luksemburskiej i francuskiej. W 1969 r. wyjechał z Luksemburga do Danii. W Kopenhadze był pięciokrotnie przełożonym redemptorystów i wikariuszem biskupim dla obcokrajowców. Organizował życie polonijne w Danii. Zabiegał o sprowadzenie polskich księży i zakonnic do pracy wśród Polonii duńskiej. Był redaktorem pisma „Informacje Polskiej Misji Katolickiej w Danii”. Za położone zasługi został odznaczony Krzyżem Kawalerskim w 1984 r., Krzyżem Oficerskim w 1990 r. i Krzyżem Czynu Bojowego PSZ na Zachodzie w 1991 r. Zmarł 13 grudnia 1993 r. w Kopenhadze. Uroczystości pogrzebowe odprawiono 20 grudnia w kościele św. Anny. Doczesne szczątki ks. J. Grochota złożono na cmentarzu Sundby Kirkegaard.

⁴⁸ N a d o l n y, *Polonia*, s. 113.

⁴⁹ *Luksemburg – Obchody Milenijne w Wielkim Księstwie Luksemburskim*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 18(1967), nr 3, s. 346; W. S z o ł d r s k i, *Martyrologium duchowieństwa polskiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, w: *Sacrum Millenium Poloniae*, t. XI, Rzym 1965, s. 289; J. A d a m c z y k, *Mówi duszpasterz polski w Luksemburgu*, w: *Panorama emigracji polskiej*, s. 89-90; E. S., *Nasi jubilaci*, „Niepokalana L’Immaculée” 21(1975), nr 6, s. 177-178; *25-lecie kapłaństwa. Ks. Józef Adamczyk OMI*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 26(1975), nr 4, s. 444; K. S t o l a r e k, *Śp. ks. Józef Adamczyk OMI*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 41(1990), nr 1, s. 151-152; A. J u d y c k a - Ż m u d z i í s k a, Z. J u d y c k i, *Kapłani polscy pracujący poza granicami kraju. Postacie historyczne (wybór)*, w: *Duchowieństwo polskie w świecie. Materiały VII Międzynarodowego Sympozjum Biografistyki Polonijnej*, Rzym, 17-18 października 2002, red. A. i Z. Judyccy, Toruń 2002, s. 413. Józef Adamczyk urodził się 18 marca 1920 r. w Poznaniu. 2 września 1932 r. rozpoczął naukę w Małym Seminarium Duchownym oo. Oblatów w Lublińcu. W sierpniu 1939 r. rozpoczął nowicjat w Markowicach. W październiku został aresztowany przez Niemców. 4 maja 1940 r. wywieziony do obozu koncentracyjnego. Najpierw przebywał w Szczeglinie, potem w Dachau i od 2 sierpnia 1940 r. w Mauthausen-Gusen. Po wyzwoleniu obozu przez armię amerykańską 5 maja 1945 r. udał się do Rzymu. Przełożeni wysłali go do Ripalimosani, gdzie ukończył nowicjat i złożył pierwsze śluby zakonne. Studia filozoficzne rozpoczął w San Giorgio Canavese koło Turynu. W lipcu 1947 r. wrócił do Polski i ukończył studia teologiczne w Obrze. Święcenia kapłańskie otrzymał 4 czerwca 1950 r. z rąk abpa W. Dymka. Przez wiele lat głosił misje ludowe, rekolekcje i tridua w całej Polsce. We wrześniu 1964 r. wyjechał do Francji, gdzie pozostał po ciężkim wypadku samochodowym. Był duszpasterzem polonijnym w Lens i Valenciennes. Potem pracował w Belgii w Charleroi. W latach 1966-1988 pracował w Luksemburgu. Przeszedł na emeryturę w 1988 r. ze względu na stan zdrowia. Zmarł 10 września 1989 r. w Genk w Belgii. Mszę św. pogrzebową sprawowano w kościele polskim w Lens w północnej Francji. Został pochowany w Vaudricourt we Francji w grobowcu oblatów.

duszpasterskich: Luksemburg, Esch-sur-Alzette, Bettembourg, Bofferdange, Differdange, Ettelbruck, Pétange, Redange i Rumelange⁵⁰. W latach osiemdziesiątych niedzielne nabożeństwa były odprawiane najczęściej w Luksemburgu, w kaplicy księży sercanów i w Esch-sur-Alzette, w kaplicy włoskiej. Do innych miejscowości polski duszpasterz docierał rzadziej.

Następcą ks. J. Adamczyka został ks. Konrad Stolarek, który pracował na terenie Luksemburga w latach 1988-1994⁵¹. Od 1994 r. duszpasterzem Polaków w Luksemburgu jest ks. Henryk Kruszewski⁵². Dzięki jego staraniom wikariusz generalny archidiecezji luksemburskiej, ks. Mathias Schiltz, oddał w 1995 r. do dyspozycji polskiej wspólnocie kościoł pod wezwaniem św. Henryka w Luksemburgu⁵³. Tam również przeniesiono siedzibę Polskiej Misji Katolickiej w Luksemburgu. Od 14 stycznia 1996 r. wznowiono odpra-

⁵⁰ *Duszpasterstwo polskie w świecie*. Informator 1970, s. 205.

⁵¹ J. P i e l o r z, *Oblaci polscy. Zarys dziejów prowincji polskiej Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej z okazji 50-lecia istnienia 1920-1970*, Rzym 1970, s. 111-115; Ks. Konrad Stolarek OMI, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 39(1989), nr 4, s. 639-640; E d e r, *Polonia w krajach Beneluksu – Luksemburg*, s. 529. Konrad Stolarek urodził się 31 października 1913 r. w Rychtalu w województwie poznańskim. Szkołę średnią ukończył w Kępnie. Po maturze wstąpił do Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej. Odbił studia filozoficzno-teologiczne i 12 czerwca 1938 r. z rąk ówczesnego biskupa pomocniczego w Poznaniu, Walentego Dymka otrzymał święcenia. Pracę kapłańską rozpoczął w Orłowej na Zaolziu. W 1940 r. udał się do Armii Polskiej we Francji poprzez Słowację, Węgry, Jugosławię i Włochy. Ukończył szkołę podchorążych w Coëtquidan na prośbę biskupa połowego Wojska Polskiego Józefa Gawliny i został kapelanem I Dywizji Grenadierów. Po upadku Francji pełnił posługę kapelana w obozie internowanych w Caylus. W 1941 r. przybył do Anglii i został kapelanem lotnictwa. W 1946 r. opuścił wojsko w stopniu majora i zajął się organizowaniem domu zakonnego w La Ferté-sous-Jourre. W 1947 r. otworzył internat w Béthune i zaczął przejmować na życzenie prymasa Polski, kard. A. Hlonda szereg polskich placówek we Francji i Belgii. Był dyrektorem KSMP we Francji. W 1954 r. zaczął wydawać miesięcznik „Niepokalana”, a w 1959 r. został dyrektorem tygodnika „Głosu Katolickiego”. W 1961 r. zapoczątkował drukarnię w La Ferté-sous-Jourre i był jej dyrektorem do 1972 r. Potem pracował jako duszpasterz polonijny w Niemczech i w Luksemburgu (1988-1994). W 1994 r. przeszedł na emeryturę i zamieszkał w Bech w Luksemburgu.

⁵² K. D o p i e r a ł a, *Kruszewski Henryk*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. III, s. 60; *Dobry status, rozmowa z ks. Henrykiem Kruszewskim*, „Forum Polonijne” 2003, nr 6, s. 17. Henryk Kruszyński urodził się 13 marca 1944 r. w Altwichshagen w Niemczech. W latach 1963-1969 odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Zgromadzenia Misjonarzy Oblatów w Obrze. Święcenia kapłańskie przyjął w Poznaniu 24 maja 1969 r. Pracował w Polsce jako misjonarz ludowy, mieszkając w Lublińcu. Potem był misjonarzem w Kamerunie na placówkach w Tauboru-Madingrin-Tcholliré, Figuil, Mandama, Garoua. W latach 1986-1994 wydawał po polsku periodyk „Tam-tamem”. Informował w nim o pracach polskich oblatów w Kamerunie i Czadzie. Od 1994 r. pracuje w Luksemburgu.

⁵³ E. B., *Luksemburg*, „Forum Polonijne” 1995, nr 5, s. 19.

wianie mszy świętych dla Polaków zamieszkujących na północy kraju. Miejscem kultu został barokowy kościół w Ingeldorf pomiędzy Ettelbruck i Diekirch⁵⁴.

W 2005 r. Polacy mieli możliwość uczestniczenia w polskiej mszy św. w trzech miejscowościach: Luksemburg, kościół pw. św. Henryka Króla, w każdą niedzielę i wszystkie święta kościelne uznane przez państwo, Esch-sur-Alzette, kaplica Włoskiej Misji Katolickiej (Chapelle Saint-Croix), w każdą drugą i czwartą niedzielę miesiąca i w każde większe święto kościelne, i Ingeldorf koło Diekirch, kościół pw. św. Celsjusza, w każdą pierwszą i trzecią niedzielę miesiąca⁵⁵.

Polscy duszpasterze kultywowali wśród Polaków zamieszkałych w Luksemburgu nabożeństwa ku czci Najświętszej Maryi Panny. W październiku, miesiącu poświęconym modlitwie różańcowej, Polacy z Luksemburga uczestniczyli w nabożeństwach różańcowych. Tradycyjnie organizowali pielgrzymki do sanktuariów maryjnych w Banneux w Belgii w pierwszą niedzielę października i Kayl w Luksemburgu w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny 15 sierpnia⁵⁶. Uczestniczyli w nich Polacy mieszkający nie tylko w Luksemburgu i Belgii, ale i z innych krajów⁵⁷. W programie pielgrzymki do Banneux w Belgii była msza św., adoracja Najświętszego Sakramentu, błogosławieństwo chorych i nabożeństwo różańcowe⁵⁸.

Polscy duszpasterze podejmowali także inne formy duszpasterstwa. Jedną z nich była tradycyjna polska kolęda, czyli wizyty duszpasterskie z okazji Bożego Narodzenia. Wiele rodzin polskich i małżeństw mieszanych mieszkało w okolicach Ettelbruck i Diekirch na północy Księstwa⁵⁹. Księża organizowali także uroczystości opłatkowe dla Polaków, które łączyli z zabawą towarzyską⁶⁰.

Do zakresu prac duszpasterskich polskiego księdza w Luksemburgu należała także posługa na rzecz Polaków przebywających w luksemburskich więzieniach. W 1993 r. (2 grudnia) ks. Konrad Stolarek zorganizował dla 10 Polaków uwięzionych w Schrassig m.in. spotkanie z konsulem generalnym Kisie-

⁵⁴ *Luksemburg*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 47(1996), nr 3, s. 458.

⁵⁵ www.cf.geocities.com/pmklux/main.htm z 17 sierpnia 2005 r.

⁵⁶ *Polska Misja Katolicka w krajach Beneluksu. Informator duszpasterski*, Beneluks 1995, s. 66.

⁵⁷ *Luksemburg*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 44(1993), nr 2, s. 321.

⁵⁸ *Benelux*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 32(1981), nr 2, s. 305; *Luksemburg*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 44(1993), nr 2, s. 322.

⁵⁹ *Luksemburg*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 47(1996), nr 3, s. 457.

⁶⁰ *Benelux*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 32(1981), nr 2, s. 310.

lewskim i p. konsul Elżbietą Salamon i zajął się dostarczeniem polskich książek do biblioteki więziennej. W okresie Bożego Narodzenia przygotował dla nich „opłatek”⁶¹.

Księża z Polskiej Misji Katolickiej dbali także o możliwość przyjęcia sakramentu bierzmowania przez swoich rodaków i organizowali różne jubileuszowe uroczystości. 26 listopada 1995 r. bp Eugeniusz Jureczko, oblat, udzielił sakramentu bierzmowania 19 osobom w kościele polskim⁶². Ksiądz arcybiskup Szczepan Wesoły przewodniczył liturgii mszalne 31 maja 1999 r. z okazji obchodów 60-lecia święceń kapłańskich ks. pułkownika Konrada Stolarka⁶³.

Polonia luksemburska aktywnie uczestniczyła w akcjach charytatywnych podejmowanych przez Polską Misję Katolicką⁶⁴. Luksemburg i Polaków tam zamieszkujących odwiedzali przedstawiciele Episkopatu Polski zajmujący się działalnością charytatywną⁶⁵. Działał Luksemburski Klub Pomocy Polsce w Altrier, który organizował odczyty o Polsce i konkretną pomoc⁶⁶.

Polski duszpasterz w Luksemburgu funkcjonuje na prawach *misjonarza emigracyjnego* z prawami proboszczowskimi i otrzymuje pensję wypłacaną przez rząd Księstwa, jeśli przyjął obywatelstwo luksemburskie. Jeśli nie jest obywatelem Luksemburga, to otrzymuje subwencję. Roczna pensja rządowa wynosiła w 1988 r. ok. 60 000 franków luksemburskich⁶⁷.

Polska Misja Katolicka wydaje od 1994 r. „Biuletyn Parafialny”⁶⁸. Obok działalności duszpasterskiej polscy duszpasterze w Luksemburgu pomagali w organizowaniu różnych imprez kulturalnych i propagowaniu polskich książek i czasopism. Kiermasze książki polskiej odbywały się w sali obok kaplicy polskiej w Luksemburgu, m.in. w niedzielę 29 października 1989 r. przy współpracy ks. Konrada Stolarka⁶⁹.

⁶¹ *Luksemburg*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 44(1993), nr 2, s. 322.

⁶² *Luksemburg*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 47(1996), nr 3, s. 458.

⁶³ *Belgia*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 50(1999), nr 1, s. 149.

⁶⁴ Ks. Henryk R e p k a OMI, *Odezwa Wielkopostna*, „Narodowiec” z 4 marca 1976 r.

⁶⁵ *Luksemburg*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 41(1990), nr 3, s. 376.

⁶⁶ *Luksemburg*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 44(1993), nr 2, s. 322.

⁶⁷ J. P i e l o r z, *Duszpasterstwo polskie w Beneluksie*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 39(1988), nr 4, s. 604.

⁶⁸ W. E d e r, *Luksemburg, Polska Misja Katolicka*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. III, s. 188.

⁶⁹ *Luksemburg*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 41(1990), nr 3, s. 377.

IV. SZKOLNICTWO POLSKIE

Polskie dzieci w okresie międzywojennym uczęszczały z reguły do szkół luksemburskich. Często nie znały się wzajemnie i nie miały możliwości nauki języka ojczystego. Dzięki wysiłkom sekretarza konsularnego T. Dobrowolskiego i konsulatu w Belgii oraz po pertraktacjach z luksemburskim władzami szkolnymi naukę rozpoczęło w gmachu jednej ze szkół w Esch-sur-Alzette 33 polskich dzieci. Uroczyste otwarcie „polskiej szkoły” nastąpiło w 24 stycznia 1933 r. W następnym roku, na skutek kryzysu gospodarczego i wyjazdu wielu Polaków z Luksemburga, regularnie uczęszczało do szkoły 15-18 dzieci. Kurs języka polskiego prowadziła K. Szyszłowicz, przysłana przez polski konsul w Strasburgu. Zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu po dwie godziny. Jednak już pod koniec 1934 r. lub na początku 1935 r. szkołę zlikwidowano⁷⁰. W 1937 r. odbywały się kursy języka polskiego jako kontynuacja polskiej szkoły założonej w 1933 r.⁷¹

W 1938 r. powstał Komitet Towarzystw Miejskowych. Jego zarząd zabiegał o sprowadzenie stałego nauczyciela języka polskiego. 6 września 1938 r. zaangażowano nauczyciela J. Dachowskiego i rozpoczęły się lekcje języka polskiego w Esch-sur-Alzette. Szkoła była finansowana z budżetu Ministerstwa Wyznań i Oświecenia Publicznego Polski i funkcjonowała do wybuchu II wojny światowej. W zajęciach brało udział ok. 60 dzieci. Lekcje odbywały się po południu, po zakończeniu lekcji w szkołach luksemburskich. Po pewnym czasie spisano dzieci polskie w innych miejscowościach. Po załatwieniu koniecznych formalności rozpoczęto naukę w Tetingen, Rumelange i Differdange. Lekcje odbywały się tam raz w tygodniu po dwie godziny.

W pierwszym roku nauczania największy nacisk kładziono na naukę mówienia, czytania i pisania po polsku oraz poznanie Polski. W ten sposób starano się rozkochać dzieci w tym, co polskie. Problemem stawał się brak własnych lokali w miejscowościach, w których nauczano języka polskiego, i brak niezbędnych podręczników i pomocy naukowych. Polacy w Belgii i Luksemburgu gromadzili na ten cel fundusze i sprowadzali podręczniki i pomoce szkolne z Ojczyzny za pośrednictwem Światowego Związku Polaków z Zagranicy⁷².

⁷⁰ N a d o l n y, *Polonia*, s. 104; E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 96.

⁷¹ F. K., *Luksemburg*, „Polacy Zagranicą” 8(1937), nr 11, s. 8.

⁷² N a d o l n y, *Polonia*, s. 104; E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 96; E d e r, *Polonia w krajach Beneluksu – Luksemburg*, s. 528; *Kursy języka polskiego dla dzieci polskich w Luksemburgu*, „Polacy Zagranicą” 10(1939), nr 8, s. 36-37.

Po II wojnie światowej dzięki wysiłkom ks. W. Kotowskiego uruchomiono kilka polskich punktów szkolnych, m.in. w stolicy Luksemburga. W latach 1946-1950 uczył w niej Władysław Lachowicz, kierownik ekspozytury Towarzystwa Pomocy Polakom. W 1946 r. uruchomiono polską szkołę w Esch, do której uczęszczało 30 dzieci, i szkołę w Kayl. Zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu. Nauczyciel prowadzący lekcje dojeżdżał z Francji. Podręczników, scenariuszy i nut dostarczał polski konsulat w Luksemburgu, Brukseli i polskie ośrodki wydawnicze w Paryżu i Londynie. Nauczyciel prowadził także teatr, chór i zespół taneczny. W następnych latach po wyjeździe wielu Polaków z terenu Księstwa działała tylko tzw. szkoła sobotnia. W 1954 r. podjęto próby wznowienia polskiego szkolnictwa w tym kraju⁷³. Od 1993 r. w stolicy była prowadzona szkoła polska. Uczęszczało do niej ponad 60 dzieci⁷⁴. Obecnie jej kierownikiem jest duszpasterz polski, ks. Henryk Krużewski⁷⁵.

V. ORGANIZACJE POLONIJNE

Na terenie Luksemburga działało w okresie przed- i powojennym kilka organizacji polonijnych. Pierwszą organizacją powstałą w Esch-sur-Alzette było Polskie Towarzystwo Oświatowo-Kulturalne. Spotkanie założycielskie zainicjowane przez wydalonego z Francji Władysława Matuszczaka, górnika z kopalni rudy, odbyło się 19 grudnia 1927 r. w jego mieszkaniu. Większe spotkania organizowano w sali tanecznej jednej z restauracji. W 1928 r. liczyło 63 członków. W tym samym roku zorganizowano 6 spotkań towarzyskich, odczyt dyskusyjny i zabawę taneczną. Planowano utworzyć kasę samopomocową, by pomagać wydalonym z Francji Polakom i objąć opieką skupiska rodaków w Luksemburgu. Zamierzano także zająć się dostarczaniem polskich książek i gazet⁷⁶.

W 1929 r. utworzono w Esch-sur-Alzette Związek Polaków w Luksemburgu, znany także jako Zjednoczenie Polskie. Jego celem była działalność kulturalno-narodowa i towarzyska. Pielęgnowano zwyczaje narodowe, prowadzono

⁷³ S o b i s i a k, *Kultura rodzima Polonii*, s. 193; N a d o l n y, *Polonia*, s. 112; E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 97; E d e r, *Polonia w krajach Beneluksu – Luksemburg*, s. 528.

⁷⁴ E. B., *Luksemburg*, „Forum Polonijne” 1995, nr 5, s. 19.

⁷⁵ www.cf.geocities.com/pmklux/main.htm z 17 sierpnia 2005 r.

⁷⁶ E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 92.

akcję kulturalno-oświatową, zakładano stowarzyszenia sportowe, udzielano pomocy Polakom przybywającym z pobliskiej Francji. Walne zebrania członków odbywały się dwa razy w roku.

Po II wojnie światowej odtworzono Związek pod nazwą Związek Rodzicielski. Jego głównym celem było reaktywowanie szkolnictwa i życia kulturalnego Polaków w Luksemburgu. W 1957 r. nastąpiło wznowienie działalności Związku pod nazwą Zjednoczenie Polaków w Wielkim Księstwie Luksemburg. Wtedy też zostało przyjęte do Światowego Związku Polaków z Zagranicy. Kolejna zmiana nazwy nastąpiła w 1975 r. Odtąd działa jako Związek Polaków im. F. Chopina. W 1985 r. otrzymał od władz miejskich Esch własny lokal⁷⁷. W 2005 r. Związek nie miał stałego miejsca spotkań w Luksemburgu.

W Luksemburgu działało także Katolickie Stowarzyszenie (Towarzystwo) Robotników Polskich. Wśród autorów istnieje rozbieżność co do czasu jego założenia. Jedni podają rok 1929 r., a inni 1930 r. i wiążą jego początki z osobą ks. Aleksandra Kubika⁷⁸, przebywającego w Luksemburgu w marcu 1930 r. Jego członkami byli górnicy i robotnicy przemysłu metalurgicznego. Skupiało początkowo ok. 40 osób. Spotkania odbywały się w każdą niedzielę i czwartek w świetlicy, w której też działała biblioteka⁷⁹. Od 1938 r. świetlica przeszła pod zarząd Komitetu Towarzystw Miejsowych. Sama świetlica została uruchomiona dzięki stałej dotacji konsulatu Polski i zapomogom przyznawanym przez konsula honorowego Polski F. Loescha. Otrzymywała subwencje konsulatów w Luksemburgu i Brukseli. Utrzymanie biblioteki finansował rząd polski⁸⁰.

Zebrania o większej frekwencji z okazji świąt narodowych i religijnych organizowano w sali miasta Esch-sur-Alzette. Ksiądz A. Kubik zainicjował także w Rumelange działalność Towarzystwa Wzajemnej Pomocy. Należało do niego 37 członków⁸¹.

Prace organizacyjne wśród Polonii kontynuował ks. Hilary Majkowski, pierwszy rektor Polskiej Misji Katolickiej w Luksemburgu. Dzięki jego wysiłkom zreorganizowano Katolickie Stowarzyszenie (Towarzystwo) Robotników

⁷⁷ N a d o l n y, *Polonia*, s. 100; E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 94; E d e r, *Polonia w krajach Beneluksu – Luksemburg*, s. 524.

⁷⁸ L o e s c h, *Emigracja polska*, s. 36; E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 92; N a d o l n y, *Polonia*, s. 100.

⁷⁹ L o e s c h, *Emigracja polska*, s. 33.

⁸⁰ N a d o l n y, *Polonia*, s. 104.

⁸¹ Tamże, s. 100.

Polskich w Esch. Przyjęło ono nazwę: Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich pod wezwaniem św. Józefa. Prezes Stowarzyszenia był członkiem specjalnej komisji, wraz z polskim konsulem w Luksemburgu i prezesem Izby Rolniczej, rozpatrującej skargi polskich robotników⁸².

Ksiądz H. Majkowski założył także Towarzystwo św. Stanisława w Tatange i Towarzystwo św. Wojciecha w Lasauvage, kółko teatralne, chór kościelny w Esch oraz cztery kółka Żywego Różańca: dwa w Esch i po jednym w Lasauvage i Tatange. Wiele z tych organizacji i kółek upadło po wyjeździe ks. H. Majkowskiego w czerwcu 1931 r.⁸³

Po II wojnie światowej Katolickie Stowarzyszenie (Towarzystwo) Robotników Polskich zostało reaktywowane (1946) pod nazwą Chrześcijański Związek Robotników Polskich. Funkcję patrona pełnił ks. Władysław Kotowski. Chęć wstąpienia w szeregi Związku zgłosiło 60 osób. Dzięki poparciu byłego konsula honorowego Polski F. Loescha i katolickiego deputowanego do Izby Posłów Rocka Związek wszedł jako Polska Sekcja do Luksemburskiego Chrześcijańskiego Związku Zawodowego Robotników⁸⁴. W 1954 r. obejmował on swoim wpływem ok. 1500 rodzin polskich mieszkających na terenie Luksemburga. Organizował manifestacje patriotyczne, wycieczki i pielgrzymki. Przy Związku działał chór kościelny i teatr amatorski. Wchodził w skład Światowego Związku Polaków z Zagranicy⁸⁵.

W 1938 r. działały w Luksemburgu dwie najważniejsze organizacje polonijne: Katolicki Związek Robotników Polskich, liczący 40 członków, z prezesem Janem Baranowskim, i Związek Robotników Polskich w Luksemburgu, skupiający w swoich szeregach 30 osób, z prezesem Ignacym Majerowiczem. Związek Robotników skupiał w swoich szeregach element bardziej radykalny, inspirowany wpływami z pobliskiej Francji. Jego początków należy szukać w utworzonym w 1929 r. w Esch Zjednoczeniu Polskim, nazywanym się także Związkiem Polaków w Luksemburgu. Siedziby tych organizacji znajdowały się w Esch. W maju 1938 r. utworzono Komitet Towarzystw Miejskowych z Katolickiego Związku Robotników Polskich i Związku Robotników Polskich w Luksemburgu. Dokonano tego dzięki pośrednictwu polskiego konsula w Brukseli Wacława Czosnowskiego. Komitet pełnił rolę naczelnej

⁸² L o e s c h, *Emigracja polska*, s. 36; E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 92; N a d o l n y, *Polonia*, s. 100.

⁸³ N a d o l n y, *Polonia*, s. 101.

⁸⁴ „Rocznik Polonii” 1950, s. 101.

⁸⁵ N a d o l n y, *Polonia*, s. 111; E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 93; E d e r, *Polonia w krajach Beneluksu – Luksemburg*, s. 526.

organizacji terenowej i koordynował działalność tych Związków w Luksemburgu oraz reprezentował polskie organizacje wobec Światowego Związku Polaków z Zagranicy w Warszawie. Organizował życie społeczno-narodowe Polaków i całość ich życia kulturalnego i oświatowego. Dzięki niemu utworzono m.in. szkołę polską w Esch. Na czele Komitetu stali na zmianę prezesi Związków⁸⁶.

Po zakończeniu II wojny światowej powołano w Wielkim Księstwie Luksemburga Delegaturę Polskiego Czerwonego Krzyża, którego siedziba znajdowała się w Londynie. Jednak od grudnia 1946 r., w wyniku interwencji rządu komunistycznego z Warszawy, zmieniono nazwę na Towarzystwo Pomocy Polakom. Było ekspozyturą podlegającą Oddziałowi Towarzystwa w Belgii. Funkcję kierownika pełnił Władysław Lachowicz⁸⁷.

W Wielkim Księstwie Luksemburga działały także organizacje komunistyczne. W latach dwudziestych wielu robotników należało do partii komunistycznej, powiązanej z Komunistyczną Partią Francji. Utworzyli oni Towarzystwo Wzajemnej Pomocy z siedzibą w Esch. Wielu przynależało do międzynarodowej organizacji pod nazwą Czerwona Pomoc. Komuniści polscy w Luksemburgu nie współpracowali z innymi organizacjami, a nawet je bojkotowali. Względy ideologiczne brały górę nad poczuciem więzi narodowej⁸⁸. Po II wojnie światowej przez krótki czas działał oddział komunistycznego Związku Patriotów Polskich założonego w Moskwie. Znaczna część Polonii luksemburskiej bojkotowała go. Został rozwiązany wkrótce po założeniu⁸⁹.

W 1997 r. powstało Towarzystwo Przyjaciół Kultury Polskiej w Luksemburgu, którego współzałożycielką była Teresa Moulin-Smoczyńska. Celem założycieli było organizowanie imprez kulturalnych i promowanie kultury polskiej w Wielkim Księstwie i Wielkim Regionie. Walne zebrania odbywają się raz w roku, pod koniec marca. Towarzystwo zajmuje się organizowaniem m.in. obchodów uroczystości 3 Maja i koncertu kolęd w styczniu każdego roku obok spektakli teatralnych, koncertów, wystaw, spotkań z osobistościami środowiska artystycznego, literackiego, naukowego i uniwersyteckiego oraz promowaniem polskich artystów mieszkających w Luksemburgu⁹⁰.

⁸⁶ N a d o l n y, *Polonia*, s. 101-102; E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 93-94.

⁸⁷ „Rocznik Polonii” 1948, s. 96; „Rocznik Polonii” 1950, s. 101; N a d o l n y, *Polonia*, s. 111.

⁸⁸ N a d o l n y, *Polonia*, s. 102;

⁸⁹ E d e r, *Z dziejów wychodźstwa*, s. 95; E d e r, *Polonia w krajach Beneluksu – Luksemburg*, s. 527.

⁹⁰ www.acpol.org/pl/qui_sommes.htm z 17 sierpnia 2005 r.

W 2004 r. działały dwie organizacje polonijne w Luksemburgu: Towarzystwo Przyjaciół Kultury Polskiej i Związek Polaków im. Fryderyka Chopina⁹¹.

Polonia w Luksemburgu, choć nieliczna w porównaniu z innymi cudzoziemcami w tym kraju, jest jednak widoczna w jego życiu. Ogromną rolę integrującą i wspierającą kultywowanie polskości odgrywało polskie duszpasterstwo. Polski ksiądz, rozumiejący mentalność i odrębność swoich rodaków, był osobą zabiegającą nie tylko o ich wymiar duchowy, ale i doczesny. Działalność duszpasterza polonijnego pomagała przetrwać polskim wychodźcom i czuć się Polakami. Otwarcie granic po 1989 r. i wzmożona migracja Polaków, głównie zarobkowa, stawia nowe wyzwania przed polskim duszpasterzem pracującym w Luksemburgu.

POLES IN LUXEMBOURG IMMIGRATION AND PASTORAL CARE IN THE 20th CENTURY

S u m m a r y

The present paper deals with the history of Polonia in Luxembourg in the 20th century. First, the history of the Great Duchy of Luxembourg and its economic development were outlined. Then the emigrations of Polish citizens, their pastoral care, educational and organisational activities were shown.

The Polish people in Luxembourg immigrated before the First World War. In the inter-war period there were, respective of the labour market, between several hundred to several thousand Polish citizens. The largest communities of Polish workers were established in the southern part of the Duchy with developed industry, mainly in Esch-sur-Alzette and the surrounding. They were employed in steelworks, mining, building, and chemical industry. Some of them worked in the northern agricultural regions. After the Second World War the Polish people in Luxembourg numbered ca. 1000-2000.

Most of the Polish emigrants were Roman-Catholic. Initially, Polish priests provided pastoral care. They came to Polish communities from time to time. From the legal point of view, the territory of Luxembourg was subordinate to the Polish Catholic Mission in Belgium, the Mission established by Polish Primate Cardinal August Hlond (by virtue of the decree of 17th April 1930 in agreement with the Polish Catholic Mission in Paris. Its first rector was Rev. Hilary Majkowski who lived in Esch-sur-Alzette at St. Joseph's church. Due to a great economic crisis the Mission declined in the following year. Pastoral ministry was again provided by the priests from France. From April 1948 the Oblates from the Polish Catholic Mission in

⁹¹ K. D o p i e r a ł a, *Luksemburg*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. III, s. 187; www.homepage.internet.lu/traductions_pl_fr/poloniawLuksemburgu.htm z dnia 17 VIII 2005 r.

Belgium began to work, first occasionally and then regularly, among the Polish people in Luxembourg. Until 1995 they relied on the kind help of the priests from Luxembourg who made the places cult available. St. Henry's church in Luxembourg was given to the Polish community from 1995 onwards. The headquarters of the Polish Catholic Mission were transferred there. In 2005 the Poles could participate in the Polish Holy Masses in three places: Luxembourg (St. Henry's church), Esch-sur-Alzette (the chapel of the Italian Catholic Mission), and Ingeldorf near Diekirch (St. Celsius's church).

Translated by Jan Kłos